

გლობალიზაცია და სასოფლო ტერიტორიების განვითარების თავისებურებები საქართველოში

რუსუდან ფირცხალავა

სტუ-ს უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი,

ეკონომიკის აკად. დოქტორი.

სტუ-ს ი. ჟორდანიას სახელობის საწარმოო ძალების და

ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრი

GLOBALIZATION AND PECULIARITIES OF RURAL AREAS DEVELOPMENT IN GEORGIA

Rusudan Pirtskhalava

senior researcher, academic doctor of economics
Georgian Technical University I.Jordania The Center
Studying Productive Forces and Natural Resources
of Georgia

ABSTRACT

The article discusses the challenges faced by the Georgian countryside in conditions of globalization and ways to address them.

The village is considered as a residential area/space. The main goal of its development is to work out the ways of solving the existing problems of the rural population, to equalize the level of their social and cultural life with the status of the urban population. This will contribute to the preservation of the rural population resources and their further development. It is the basis for launching the agricultural production.

Relevant conclusions are made.

Keywords: rural area, regional features, rural status, targeted program, spatial planning, non-urban areas.

ძირითადი ტექსტი

თანამედროვე პირობებში, როცა გლობალიზაციის პროცესი ახალი გამოწვევების წინაშე აყენებს ქვეყნებს, აშკარად გამოიკვეთა სახელმწიფოების სოციალურ-ეკონომიკურ პოლიტიკაში შიდა რეგიონული თავისებურებების გათვალისწინების აუცილებლობა. მათ შორის თუ როგორ უნდა განვითარდეს სასოფლო ტერიტორიები. ეს პრობლემა პოსტსაბჭოთა სივრცეში – მათ შორის საქართველოში შესწავლის სტადიაშია.

ყველა ქვეყანას განვითარების ერთმანეთისაგან განსხვავებული ბუნებრივ-საწარმოო, ეკონომიკისა და სოციალური სფეროს განვითარების, შრომითი ტრადიციების, დარგობრივი სტრუქტურების და სხვ. თავისებურებები და ტენდენციები გააჩნია. აღნიშნული და სხვა პრობლემების თეორიულად გააზრება, მით უფრო პერსპექტივაში მათი განვითარების კონკრეტული მიმართულებების განსაზღვრა

ურთულესი ამოცანაა. მით უფრო საქართველოში, რომლის ტერიტორია მოიცავს უნიკალურ ბუნებრივ, დემოგრაფიულ, ეკონომიკურ, სოციალურ, ისტორიულ-კულტურულ პოტენციალს, რომელიც თანამედროვე პირობებში შესაბამისი მეთოდოლოგიური მიდგომებით უნდა იქნეს შესწავლილი და განალიზებული.

სასოფლო ტერიტორიების რაციონალურად და ეფექტიანად გამოყენებისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია ტერიტორიების განვითარების სახელმწიფოებრივი რეგულირება. გარდამავალ პერიოდში მეურნეობის გარდაქმნების რთულმა პროცესებმა ბევრი ახალი გამოწვევა წარმოშვა. კერძოდ, მოიშალა სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა და ორგანიზაციულ-მმართველობითი მექანიზმი, ეკონომიკური და სოციალური სფერო განვითარების ერთიანი პროცესიდან ამოვარდა. გაძლიერდა მიგრაციული პროცესები. სოფლად მთავარ საბაზრო სუბიექტებად წვრილი ოჯახური მეურნეობები ჩამოყალიბდნენ (საშუალოდ მათზე მოდის 1,2 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული), ნიადაგის დეგრადაცია, დაუმუშავებელი მიწის ფართობები (2023 წელს ნათესმა ფართობებმა შეადგინა 203,8 ათასი ჰექტარი, რაც თითქმის 3-ჯერ ნაკლებია სახნავი ფართობების რაოდენობასთან შედარებით) [1], კვალიფიციური კადრების დეფიციტი, დაცარიელებული სოფლები (მიტოვებული სახლ-კარი) და სხვა, სარწყავი ფართობების მკვეთრი შემცირება, განადგურებული ქარსაფარი და მინდორსაცავი ზოლები, დეინდუსტრიალიზაციის შედეგი – მექანიზებული შრომა ბერგან ჩანაცვლდა ცოცხალი გამწევი ძალით. დიდი ხნის ნამძილზე მიწის ბალანსის წარმოების შეჩერება და სხვა.

გარდამავალ პერიოდში ქვეყანაში დაფიქსირდა სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის კლების ტენდენცია. 2024 წლის მონაცემებით სოფლის მოსახლეობა შეადგენდა 1440,4 ათას ადამიანს (39,0%). სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობის წილი ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის სტრუქტურაში 2023 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით შეადგენს 6,9%-ს (2020 წელს შეადგენდა – 9,5%-ს, 2021 წელს – 8,3%-ს, 2022 წელს კი – 7,6%-ს) [1]. საქართველოს რეგიონების მიხედვით მოსახლეობის რიცხოვნობის კლების დონე განსხვავებულია. მაღალია შიდა მი-

გრაციისა და ემიგრაციის დონე. სოფლის ტერიტორიიდან მიგრაციის ძირითადი მიზეზი უმუშევრობა და სიღარიბეა. ამასთანავე ქვეყნის რეგიონები (მხარეები) განსხვავდება მოსახლეობის სინჭიდროვით, დასახლებების სიდიდით, ურბანული და სასოფლო დასახლებების ტიპებით. შავი ზღვის სანაპირო ზოლი მთიან ადგილებთან შედარებით მჭიდროდაა დასახლებული. მთიანი რეგიონების ძირითადი პრობლემებია ეკონომიკის სუსტი დივერსიფიკაცია, მიგრაცია, სიღარიბე, სუსტი ინფრასტრუქტურა, ჯანდაცვის, სკოლებისა და სხვა საჯარო სერვისების არ არსებობა. მაღალმთიან რეგიონებში მოსახლეობის შემოსავლის ძირითად წყაროს სოფლის მეურნეობა წარმოადგენს. მინის ფრაგმენტაციისა და სოფლის მეურნეობის დაბალი პროდუქტიულობა იმის მიზეზი, რომ წარმოებულ აგროპროდუქტებს ძირითადად თვითონ მოიხმარენ.

2023 წელს საქართველოში სასოფლო მეურნეობების წილი, რომლებმაც აწარმოეს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია სრულად გაყიდვისათვის (გაყიდეს 90% და მეტი) შეადგენს 5,9%-ს; რომლებმაც აწარმოეს და გაყიდეს პროდუქციის 50%-ზე მეტი და 90%-ზე ნაკლები არის 15,3%; რომლებმაც აწარმოეს პროდუქცია საკუთარი მოხმარებისათვის – შეადგენს 21,5% (გაყიდეს 10%-ზე მეტი და 50%-ზე ნაკლები); რომლებმაც აწარმოეს პროდუქცია სრულად საკუთარი მოხმარებისათვის, არის 53,9% (გაყიდეს პროდუქციის 10% და ნაკლები); რომლებსაც საერთოდ არ უწარმოებიათ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია – 3,4% [1].

2023 წელს ქვეყანაში მოსახლეობის საშუალო ასაკი შეადგენდა 38,4 წელს. სოფლად 15 და მეტი წლის მოსახლეობა 1249,1 ათასი კაცია, მათ შორის შრომისუნარიანია 50,8%, დასაქმებულია 43,4%, თვითდასაქმებულია 20,4%, დაქირავებულია 22,9%, უმუშევარია 14,3%, ქალები წარმოადგენენ თვითდასაქმებულთა მნიშვნელოვან ნაწილს. მაღალია სოფლის მოსახლეობის დაბერების მაჩვენებლებიც [8].

სოფლად შექმნილი მძიმე მდგომარეობის რამდენიმე გამომწვევი მიზეზი არსებობს. მათგან მნიშვნელოვანია: ჯერ-ერთი, სოფელს არ გააჩნია სამართლებრივი სტატუსი, რადგან ქართული კანონმდებლობა არ ცნობს სოფელს, როგორც იურიდიულ ერთეულს, მას არა აქვს უფლება ჰქონდეს საკუთრება; მეორე, მას, როგორც ადამიანთა ერთობას საერთო და მუდმივი შემოსავალი არ გააჩნია. ამიტომაცაა, რომ სოფლად მცხოვრები მოსახლეობა ასეთ გაურკვეველ ვითარებას ცდილობს განერიდოს, პირდაპირ რომ ვთქვათ, ტოვებს სამკვიდროს და მიდის ქალაქში, ან კიდევ უფრო შორს, საზღვარგარეთ [8].

ასეთ ფონზე მსოფლიოში მიმდინარე ინტეგრაციული პროცესების თავისებურებების ჩვენი ქვე-

ყნის სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების პერსპექტივებთან შეჯერებით უნდა შედგეს სასოფლო ტერიტორიების განვითარების მიზნობრივი პროგრამა, რომელშიც აისახება მიზნები, ამოცანები, ეტაპები, ფინანსური წყაროები, ორგანიზაციული მექანიზმი. პროგრამის შედგენისათვის ქვეყანაში არსებობს შესაბამისი ბაზაც: მაგალითად, საქართველოს კანონი „საქართველოს სივრცის დაგეგმარების, არქიტექტორული და სამშენებლო საქმიანობის კოდექსი (2019 წ.); საქართველოს მუნიციპალიტეტის სივრცითი დაგეგმარების სახელმძღვანელო 1,2 და 3 ტომი; საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების სტრატეგია (2021-2027 წწ), სამეცნიერო სტატიები, მონოგრაფიები, ინტერნეტრესურსები და სხვ.

პროგრამის განხორციელებით მიღწეულ იქნას ქვეყნის არაურბანული ტერიტორიების, კერძოდ, სოფლის პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური განვითარების დაჩქარება. ამ მიზნით უნდა შეფასდეს ადგილობრივი ტერიტორიის (რეგიონები, მხარეები, მუნიციპალიტეტები, სოფელი, თემი) არსებული მდგომარეობა, მისი განვითარების პოტენციალი, შრომითი რესურსების, ინფრასტრუქტურის განვითარების დონე, ისტორიულ-კულტურული ტრადიციები და ა.შ. ადგილობრივი ეკონომიკური განვითარების ეფექტიანი მექანიზმის ფორმირება-ამუშავებით შესაძლებელი გახდება ტერიტორიის ეკონომიკისა და სოციალური სფეროს განვითარების, ეკოლოგიის გაჯანსაღების პროცესში მოსახლეობის სრულად ჩართვა და ა.შ.

არაურბანული ტერიტორიების/სოფლის ადგილობრივი ეკონომიკური განვითარებისათვის თანამშრომლობის ფორმატში უნდა გაერთიანდეს სამოქალაქო სექტორი, ცენტრალური ხელისუფლება, ბიზნეს ჯგუფები, საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციები, რათა ტერიტორიის/დასახლების განვითარება მოხდეს შიგნიდან, ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესებისა და ტრადიციების, აგრეთვე არსებული რისკების გათვალისწინებით.

სასოფლო ტერიტორიის განვითარება უნდა აისახოს სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკურ პოლიტიკაში. ამისათვის აუცილებელია რეგიონების დეცენტრალიზაციის პროცესის დაწყება.

სასოფლო ტერიტორიის განვითარების სტრატეგიის განსაზღვრის დროს შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ინტერესების გადაკვეთას ადგილობრივ, რეგიონულ და ქვეყნის განვითარების დონეზე. ამ დროს სტრატეგია განისაზღვრება სახელმწიფოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე.

ჩვენი აზრით, სასოფლო ტერიტორიის მდგრადი განვითარება უნდა დაეფუძნოს შემდეგ ძირითად პრინციპებს:

– ეკოლოგიურ-ბუნებრივ-რესურსული პოტენ-

ციალის რაციონალური და ეფექტიანი გამოყენება, ეკონომიკურად უსაფრთხო ტექნოლოგიების გამოყენება, სურსათის უსაფრთხოება.

– აღწარმოების პროცესების მდგრადობისა და ეფექტიანობის უზრუნველყოფა, სოფლის მოსახლეობისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ურთიერთმოქმედების/ თანამშრომლობის გაუმჯობესება, მენარმოების განვითარება, მომიჯნავე დარგებთან ინტეგრაციის გაღმავლება.

– ტერიტორიის თვითგანვითარების მატერიალური და ორგანიზაციული საფუძვლების მომზადება. ამ მიზნით მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ინტეგრაცია მცირე მენარმოების სუბიექტებთან, მათ შორის წვრილ ოჯახურ მეურნეობებთან. სასოფლო ტურიზმის სოფელწარმომქმნელი დარგების განვითარების სტიმულირება.

– სასოფლო ტურიზმი ხელს უწყობს ადგილობრივი მოსახლეობის ტრადიციების, ტერიტორიის თვითმყოფადობის შენარჩუნებას და სხვა არამატერიალურ ფასეულობათა დაცვას, ასევე სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მომიჯნავე დარგების (ინფრასტრუქტურა) განვითარებას. ტურიზმის განვითარებამ უნდა გამოიწვიოს სასურსათო პროდუქციაზე მოთხოვნილების ზრდის სტიმულირება.

გასათვალისწინებელია, რომ ადგილობრივი ეკონომიკური განვითარება, როგორც კომპლექსური პროცესი ინტეგრირებული უნდა იყოს ტერიტორიის განვითარების ყველა მიმართულებასთან, რათა დაბალანსდეს ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სოციალური პრიორიტეტები. რაც გულისხმობს ტერიტორიაზე არსებული სუბიექტების ინტერესების შეთანხმებას. ამ შემთხვევაში უფრო მოხერხდება სტრატეგიული (სამოქმედო) გეგმების, პროგრამების, პროექტების რეალიზაცია, ეკონომიკური განვითარების პროცესების დაბალანსება და ტექნოლოგიური წყობების ურთიერთმოქმედების უზრუნველყოფა. ამით მომზადდება ტერიტორიის მდგრადი განვითარების ხელშეწყობი პირობები.

დასკვნა

სოფლის მეურნეობის დეპრესიული მდგომარეობიდან გამოყვანის ერთ-ერთ განმსაზღვრელ მიმართულებას წარმოადგენს სოფლის, როგორც ტერიტორიის განვითარების დაგეგმვის სისტემის ფორმირება (მოიცავს პროგნოზირებას, მიზნობრივი პროგრამების დამუშავება-განხორციელებას და ა.შ.), ანუ **მიზნობრივი პროგრამის** შედგენა, რომელშიც კონცენტრირებულად იქნება წარმოდგენილი მატერიალური, ფინანსური, შრომითი რესურსები, მათი ეფექტიანად გამოყენების მექანიზმი.

სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების სტრატეგიული დაგეგმვის სისტემის დანერგვა მრავალეტაპიანია. მოსამზადებელ ეტაპზე ხდება

– სამართლებრივი ბაზის ფორმირება, მეთოდური რეკომენდაციების და ინდიკატორთა სისტემის დამუშავება და მონიტორინგი. შემდეგ ეტაპზე – სტრატეგიული დაგეგმვის სისტემა ჩამოყალიბდება (მოიცავს პროგნოზირებას, ბიუჯეტური და ინვესტიციური პროცესების მართვას, სახელმწიფო დაკვეთას და ა.შ.). შემაჯამებელ ეტაპზე ჩამოყალიბდება მართვის სისტემა, რომელიც მოიცავს ტერიტორიის მართვის ყველა ციკლს.

სოფლის (ტერიტორიის) კომპლექსური განვითარების პროგრამაში უნდა აისახოს არსებული ეკონომიკური, სოციალური, საკადრო, ბუნებრივ-კლიმატური პოტენციალი, განსაზღვრული მიზნები და ეტაპობრივი ამოცანები, დაფინანსების წყაროები და მართვის მექანიზმები. იგულისხმება, რომ პროგრამას საფუძვლად უნდა დაედოს ტერიტორიაზე მინის ინვენტარიზაციის შედეგად ჩამოყალიბებული მინათმონყოების (მინათსარგებლობის) სქემა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქსტატი „საქართველოს სოფლის მეურნეობა“, 2023 წლის 1 იანვარი.
2. ნ.ჭითანავა, რ.ფირცხალავა, ი.ახალბედაშვილი, ვ.ზეიკიძე – სტუ-ის ი.წოდანიას სახელობის საქართველოს საწარმოო ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრის ანგარიში (2022-2024 წლები) „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მინის რესურსების კომპლექსური (ინტეგრალური) მართვის სისტემის ფორმირების კონცეპტუალურ-მეთოდოლოგიური მიდგომები“.
3. ა.ჩიქვესკა, ვ.ჯოხაძე, ვ.ვარდოსანიძე, თ.ხომტარია, პ.ძიძიგური „საქართველოს მუნიციპალიტეტების სივრცითი დაგეგმვის სახელმძღვანელო“, ტომი1: ძირითადი გზამკვლევი, თბილისი 2019 წ.
4. ა.სენიშვილი „ადგილობრივი ეკონომიკური განვითარება - გზამკვლევი ადგილობრივი თვითმმართველობისათვის“, თბილისი, 2021 წ.
5. საქართველოს კანონი „საქართველოს სივრცის დაგეგმარების, არქიტექტორული და სამშენებლო საქმიანობის კოდექსი“, 2019 წ.
6. საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო „საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების სტრატეგია 2021-2027 წწ.“.
7. საქართველოს პარლამენტის კვლევითი ცენტრი „მინის რესურსების მართვა“, 2020 წ.
8. რ.ასათიანი, პ.კოლუაშვილი. ინდუსტრიული სოფელი – მომავლის გლობალური გამოწვევა, თბილისი, 2024 წ.
9. პ.კოლუაშვილი, ი.არჩვაძე, გ.თალაკვაძე „მარადიული ქარული სოფელი“ (მონოგრაფია), თბილისი, 2023 წ.